

OBOROŽENE SILE REPUBLIKE SLOVENIJE V PRELOMNEM TRENTKU : NACIONALNA OBRAMBA — DOSEŽEK SAMOSTOJNE SLOVENSKE DRŽAVE?

Oborožena sila je v posebnih razmerah, v katerih se je Republika Slovenija približevala statusu neodvisne države, imela ne le vlogo enega od pomembnih dejavnikov, ki predstavlja in utrjuje državnost, pač pa tudi funkcijo odvrčanja in varovanja poti do neodvisnosti, saj je grozila velika verjetnost intervencije zveznih oblasti in JLA, ki so najavo neodvisnosti označevale za najavo secesije. Republika Slovenija je spričo takih okoliščin do trenutka neodvisnosti 25. junija 1991 vzpostavila obrambni sistem in oborožene sile, ki so bile sposobne obrambnega delovanja, ko je dan po razglasitvi neodvisnosti posredovala JLA.

Ključne besede: Slovenija, država, vojska, oborožene sile, osamosvojitve, nacionalna varnost, Jugoslavija

Država in obramba

Eden od najbolj razvidnih elementov sistema suverenih držav, osnove mednarodne ureditve, je pravica in dolžnost države, da v okviru svoje suverenosti skrbi za lastno varnost, da vzpostavi suverenosti in državnim ciljem ustrezen sistem nacionalne varnosti (obrambe in notranje varnosti), spoštujoč ob tem mednarodne norme glede omejitev uporabe lastne oborožene sile, tako glede posegov z oboroženo silo v odnose do drugih držav (npr. prepoved napadalne vojne), kot omejitev glede uporabe sile nad lastnim prebivalstvom, kot so spoštovanje človekovih pravic, neuporaba nasilja v nezmernih količinah in v napadalne namene ipd.¹

Osamosvajanje Slovenije je v letu 1990 dobilo končni cilj v samostojni in neodvisni državi. Interpretacije tega cilja znotraj njenih vodilnih državno-političnih elit niso bile povsem enovite, s časom so se spreminjale in predvsem niso bile povsem primerljive med samim procesom osamosvajanja, vendar se je neodvisnost tako objektivno kot subjektivno, predvsem zaradi hitrega razpadanja SFR Jugoslavije, a tudi zaradi taktične politične igre slovenske osamosvojitvene elite, prikazovala kot edina še možna pot. To pot je kot edino veljavno zarisal tudi uspeli plebiscit decembra 1990.²

25. junija 1991 jo je Skupščina Republike Slovenije tudi uporabila in proglasila neodvisno državo, Republiko Slovenijo na območju dotedanje federativne republike Slovenije.³ V tistem trenutku je Republika Slovenija tudi formalno dobila in prevzela polno pooblastilo, utemeljeno v mednarodnem pravu, t. j. pravico in odgovornost za svojo

* doc. dr., Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana, damijan.gustin@inz.si

1 Prim. Morgenthau, *Politika med narodi*, str. 220–224; Conforti, *Mednarodno pravo*, str. 189–201, 337–338, 360–368.

2 Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 179–274; Repe, *Jutri je nov dan*, str. 184–194; *Slovenska novejša zgodovina*, str. 1290–1297.

3 *UL RS*, I-4, 25. 6. 1991, Temeljna ustavna listina o samostojni in neodvisni Republiki Sloveniji; *Slovenska novejša zgodovina*, str. 1331.

obrambo. Ne da bi to svojo funkcijo posebej izpostavljala je nova država samoumevno potrdila in prevzela svojo pristojnost.⁴

Nacionalna obramba pa je bila v tistem trenutku zgrajena in nikakor ne nedelujoča. Toliko bolj, ker je slovenska državna elita predvidela varnostno krizo ob razglasitvi neodvisnosti in se nanjo pripravljala. Osrednje mesto v oceni nevarnosti je imela možnost, da bo zvezna država poskusila proglasitev neodvisnosti ustaviti ali zatreti z uporabo sile, vojaškim posredovanjem ali policijskimi silami. Študija, ki je bila osnova za ocenjevanje varnostnega tveganja, je bila izdelana že več mesecev pred dnevom osamosvojitve. Vsebovala je tri različne scenarije, razporejene po intenzivnosti in oblikah posredovanja, kot tudi odvisno od razmer predvidene načine reakcije. Vodstvo države se je namreč odločilo za proaktivni način reakcije, za obrambo z uporabo obrambnih sil.⁵ Takšen proaktivni način je bil samoumevna posledica ravnanja, ki ga je elita vzpostavila že v prejšnji fazi osamosvajanja, ob vzpostavitvi demokratične politične ureditve in večstrankarskega sistema poleti 1990, ko je vzpostavila skrivno Manevrsko strukturo Narodne zaščite kot začasen obrambni sistem.⁶

Diši po vojski slovenske države?

V šestih mesecih časa, ki si ga je odmerila politična elita Slovenije za izoblikovanje delujoče slovenske države z vsemi potrebnimi državnimi podsistemi, je država lahko vzpostavila obrambni podsistem (sistem nacionalne varnosti in vojaški sistem) le v omejenih razsežnostih. Ne zgolj zaradi objektivnih omejitev, vsebovanih v ustavnopravnih okvirih, razpoložljivih pripadnikih in materialnih sredstvih, pač pa še posebej zato, ker je bilo prav vzpostavljanje lastnega ločenega obrambnega sistema eno od najbolj občutljivih vprašanj, ob katerem so organi Republike Slovenije naleteli na takojšnje aktivno nasprotovanje vodstva Jugoslovanske ljudske armade.

Izid plebiscita z najavljenimi šestimi meseci časa do osamosvojitve sta sprožila osredotočenje na gradnjo osnovnih sistemskih gradnikov neodvisne države. Vprašanje izgradnje sistema nacionalne obrambe neodvisne države se je začelo diskutirati ne le v krogu sekretariata za ljudsko obrambo z republiškim sekretarjem Janezom Janšo, ki je bil pristojen za njegovo izdelavo, pač pa tudi v širšem političnem prostoru in v javnosti.

Snovalce novega obrambnega sistema Slovenije pa je vsebinsko presenetila smer razprave, ki je bila tesno povezana s snovanjem nove ustave Republike Slovenije. Demos je kmalu potem, ko je z volitvami postal vladna stran, namreč spodbudil snovanje nove ustave in s tem nadaljeval dolgo ustavno snovanje.⁷ Izhodišča zanjo je junija izdalo predsedstvo republike. Skupščina je 24. junija imenovala strokovno komisijo za izdelavo njenega osnutka; ta je avgusta 1990 izročila osnutek predsedniku Skupščine; nato je osnutek obravnavala tudi njena Komisija za ustavna vprašanja. Skupščina ga je 12. oktobra 1990 dala v javno razpravo, ki naj bi trajala do 30. novembra 1990, saj je bilo predvideno, da bo ustava sprejeta do konca leta.⁸ V osnutku ustave sta že bili, kot posledica nasprotujočih si stališč članov ustavne komisije glede obrambe, podani popolnoma nasprotni rešitvi: »Vojska Republike Slovenije varuje nedotakljivost in celovitost ozemlja, na podlagi odločitve državnega zbora pa tudi ustavno ureditev Republike Slo-

4 Grizold, *Obrambni sistem republike Slovenije*, str. 161–170.

5 Grizold, *Nacionalno varnostni ustroj Slovenije*, str. 859–864; Janša, *Premiki*, str. 107–118. Zaradi še nedostopnih primarnih virov smo vezani na sekundarne.

6 Prim. Čepič (et al), *Prikrita modra mreža*.

7 Prim. Repe, *Jutri je nov dan*, str. 161–183.

8 Prav tam, str. 184–186.

venije.« in variantno: »Republika Slovenija nima vojske. Z ustavnim zakonom se določi postopen prehod k ukinitvi vojske.«⁹ Variante v prvotnem osnutku strokovne komisije ni bilo. Za variantnim predlogom je stalo močno, že dlje časa trajajoče gibanje za demilitarizacijo, ki so jo podpirale različne skupine, z razlikujočimi se pogledi na vsebino same demilitarizacije.¹⁰

Javna razprava o predlogu ustave, ki se je podaljševala z odpiranjem novih tem in podajanjem novih amandmajev, pa je močno vplivala tudi na konkretno snovanje obrambnih ukrepov. Tak razvoj vsekakor ni bil v interesu večine Demosovih strank, saj si je vlada že v svojem programu junija 1990 med tekočimi nalogami zastavila »doseči suverenost na področju obrambe«.¹¹ Poglavitna stvarna težava je bilo vprašanje, kako zagotoviti zastavljeno suverenost na obrambnem področju; kako doseči nadzor nad sestavinami obrambnega sistema, ki je bil del enotnega jugoslovanskega obrambnega sistema. Avgusta 1990 je Izvršni svet skupščini predložil dopolnitev obstoječe ustave, s katero naj bi med drugim uredili tudi pristojnosti glede izvajanja vojaške obveznosti in imenovanja poveljnika TO Republike Slovenije. Z dvema ustavnima amandmajema, sprejetima konec septembra 1990, je Slovenija povečala svojo avtonomnost pri vodenju TO in preuredila razmerja med vrhovnim poveljstvom, TO in upravnim resorjem za obrambo.¹²

Kot osnovo obrambnih sil je Slovenija prevzela že obstoječo Teritorialno obrambo.¹³ Postavlja se vprašanje, ali je bila izgradnja vojske slovenske države že spočetka predvidena s prevzemom Teritorialne obrambe ali kako drugače. S tiho delno demontažo sistema SLO, ki je izhajal iz ocene, da je potrebno urediti vlogo in položaj oborožene sile po mednarodnem pravu, ne pa več po sistemu »oboroženega naroda«,¹⁴ je deloma spremenila njeno sestavo, deloma tudi organiziranost in oboroženost. Prav tako je učinkovito spremenila njeno poveljniško verigo. V mirnem času je bila odslej poveljniška in upravna hierarhija jasna: vojsko je vodil Republiški štab TO kot najvišji in vodstveni štab. TO je bila upravno podrejena republiškemu sekretariatu za ljudsko obrambo (občine so izgubile del pristojnosti za TO) in predsedstvu Republike Slovenije kot vrhovnemu poveljniku.¹⁵ Nov, sicer začasni poveljnik TO RS major Janez Slapar je bil oseba, ki ni več izkazovala deljene podrejenosti Beogradu in Ljubljani, niti ne dvojne lojalnosti.¹⁶

Vprašanje zagotavljanja obveznosti državljanov Republike Slovenije, da služijo vojaški rok le v vojski države Slovenije, je bilo mogoče uresničiti šele s spremembo zakona o vojaški obveznosti. Poleg vsebinskega, a tudi prestižnega prerivanja za odstotek nabornikov, ki bo še vedno služil v JLA, je bilo temeljno vprašanje, kako urediti vojaško obveznost za novo državo. V tem vprašanju se je nadaljevala – sicer vzporedno z vprašanjem oblikovanja sistema nacionalne obrambe – notranja diskusija, v kateri je ena stran

9 *Nastajanje slovenske ustave*, I. zv., str. 131.

10 Prim. Janša, *Osamosvojena Slovenija in vojaško vprašanje*; Hren, *Mirovna politika*. Oba članka sta bila objavljena marca 1990 v programski 95. številki Nove revije.

11 *Slovenska novejša zgodovina*, str. 1293.

12 *UL RS*, 35/1790, 5. 10. 1990.

13 Teritorialna obramba je bila le prostorska komponenta obrambnih sil SFRJ in kot taka ni povsem ustrezala nalogam, ki jih po ciljnih in organiziranosti morajo dosegati oborožene sile države. Prim. Bolfek, *Teritorialna obramba kot oblika vojaške organizacije*; Bolfek, *Teritorialna obramba 1968-1990*; Guštin: *Teritorialna obramba - vojaška potreba in politični projekt*.

14 Prim: Švajncer, *Bodoča slovenska vojska*, str. 5.

15 *UL RS*, 35 / 1790, 5. 10. 1990. Za (malo verjeten) primer vojne nevarnosti je Slovenija do osamosvojitve ohranjala enotnost jugoslovanskega obrambnega sistema.

16 Zvezni organi so na tak ukrep reagirali z prenosom poveljevanja TO na poveljnike vojaških območij; torej poveljstva nad TO RS na poveljnika 5. vojaškega območja. Oba ukrepa sta privedla do velike zaostritve ob zasedbi prostorov RŠTO v Ljubljani; nekaj časa sta obstajala dva RŠTO. Prim. Kolšek, *Spomini*, str. 48.

zastopala koncept obrambe brez vojaške komponente, druga pa nujnost delujoče državne vojske.¹⁷

V marcu 1991 je slovenska skupščina s sprejetjem zakona o vojaški dolžnosti potrdila koncept, da bo do nadaljnjega (ustava še ni bila sprejeta) v Republiki Sloveniji vojaška obveznost državljanska dolžnost in da bo vojska Republike Slovenije obvezniška vojska. Načrt zakona je kot posledica omenjenega spopadanja ležal v republiški skupščini več časa, kot so predlagatelji želeli. Kot zakon o vojaški dolžnosti je bil sprejet šele konec aprila 1991.¹⁸ Najbolj sporno pa je bilo določilo, da bodo obvezniki vojaški rok služili v TO. Vprašati se je mogoče, zakaj je to določilo začelo veljati takoj, saj bi v zakonu s prehodnimi določbami lahko uveljavili zadržek služenja v TO do dneva neodvisnosti. Predlagateljem zakona je bilo jasno, da do zadnjega dne šestmesečnega roka ne bo mogoče vzpostaviti pomembnejšega dela oborožene sile, ki bi bila sestavljena iz izurjenih obveznikov.¹⁹ Naborniki tako niso mogli povečati obrambne moči Slovenije v času pričakovane varnostne krize ob napovedani osamosvojitvi, ta naj bi bila najpozneje 26. junija – tudi če bi bil zakon sprejet nekaj mesecev prej. Sodimo lahko, da je slovenska stran hotela demonstrirati svojo določenost, saj je bila izročitev nabornih evidenc in redno pošiljanje nabornikov na služenje ena od najbolj vztrajnih zahtev JLA.²⁰ Vpoklic majhnega dela razpoložljivih obveznikov na služenje vojaškega roka v prva dva učna centra TO (Ig in Pekre) je pomenil pomemben dokaz samostojnosti slovenskega obrambnega sistema, a je 23. maja tudi povzročil prvo neverbalno reakcijo JLA na slovensko osamosvajanje. Za slovensko stran je pomenila reakcija JLA v Pekrah kljub vsem predvidevanjem svojevrstno presenečenje, preizkus pripravljenosti in potrditev, da bo ob osamosvojitvi potrebno računati z resnejšo varnostno krizo.²¹

Pomembnejši del pripravljanja oboroženih sil slovenske države pa je bila reorganizacija enot TO, omejena na možno mero, ki jo je omogočalo posedovanje vojaških evidenc. Predvsem so enote začeli dopolnjevati s preusmerjanjem moštva iz partizanskih brigad JLA in ostalih enot JLA v enote TO. Iz mlajših vojaških obveznikov so ustvarjali nove enote za posebne namene (EPN), ki so bile v osnovi namenjene za protidiverzantski boj.²² TO sicer ni čutila pomanjkanja moštva, resorno vodstvo pa si je prizadevalo, da bi s pritegnitvijo več mlajših vojakov v enote izboljšalo starostno strukturo in s tem usposobljenost.

Spričo vloge in posledično sestave TO v jugoslovanskem obrambnem sistemu je bila tudi opremljenost in oboroženost enot TO temu primerna; za državno vojsko pa vsekakor nepopolna. Prevladovala so lahko oborožene pehotne enote, poleg tega pa je bila Teritorialni obrambi z delnim odvozom njenega orožja v vojašnice JLA maja 1990 zmanjšana dosegljiva oboroženost. Povečati in izboljšati oboroženost na ključnih točkah (protioklepni boj, protizračna obramba) je bila ena od najbolj perečih nalog obrambnega sektorja. Reševati ga je začel z iskanjem proizvajalcev, sposobnih proizvesti posamezna orožja (Gorenje Orbit - brzostrelka MG V) in predvsem z uvozom orožja, ki pa je bil po jugoslovanskih zakonih nelegalen, če ni potekal preko posebne zvezne direkcije. Že novembra 1990 je uspel RSLO uvoziti v Slovenijo 600 avtomatskih pušk SAR-80 singapurskega porekla in 500 protioklepnih orožij za enkratno uporabo Armbrust, po poreklu iz Nem-

17 *Demilitarizacija Slovenije*, str. 130–199; Janša, *Premiki*, str. 93–103.

18 *UL RS*, 18-742, 27. 4. 1991, Zakon o vojaški dolžnosti.

19 Janša, *Premiki*, str. 107. Šele dostop do dokumentacije o projektu služenja vojaškega roka bo lahko pokazal na prvotni predvideni obseg služenja in s tem odgovoril na vprašanje, ali bi bilo mogoče z njim zagotoviti pomemben del moštva oborožene sile.

20 Prim. Janša, *Premiki*, str. 124–125; Kolšek, *Spomini*, str. 48–51.

21 *Začelo se je v Pekrah*; Lešnik, *Formiranje in delovanje Učnega centra Pekre*.

22 *Arhiv MORS*, ukaz RŠTO za formiranje odredov in čet za posebne namene 26. 5. 1991.

čije. Decembra 1990 in aprila 1991 je bilo iz še neznane smeri uvoženih še 5000 avtomatskih pušk tipa Kalašnikov. Od tako uvožene vojaške opreme so bile najpomembnejše radijske postaje RACAL britanske proizvodnje, ki so šele sredi junija 1991 omogočile ustrezno povezavo med RŠTO, pokrajinskimi ter območnimi štabi TO.²³ Oboroženost se je izboljševala tudi s sporadičnimi skrivnimi izvzemi orožja iz skladišč JLA. Ne glede na izboljšave pa opremljenost in oboroženost TO v trenutku osamosvojitve ni dosegala standardov za sodobno bojevanje.

Kljub vsem okoliščinam, ki so zaradi nejasne in varnostno nevarne situacije klicale k ustvaritvi oborožene sile in njeni pripravi na oborožen odgovor ogrožanju, se je v teku priprav za osamosvojitve razvila družbeno resna diskusija o nacionalni obrambi nove, še ne oblikovane države, tako v družbi kot v političnih strankah. Šlo je za vprašanje, ali bodoča neodvisna država Slovenija sploh potrebuje vojsko ali naj se opredeli za civilno obrambo in odkloni uporabo oborožene sile v obrambi. Ideja, ki je bila za vladajoče nazore skrajna, je bila za druge sveža ideja, primerna za začetek nove države.²⁴ Gibanje za demilitarizacijo se je začelo v civilni družbi že pred tem, ko je v javnost prodrla zamisel, da bo Republika Slovenija samostojna država z vojsko in vojaško obrambo. Iz civilne družbe je v letu 1990 vprašanje z nosilci zamisli prodrlo tudi v državne strukture in s tem postalo eminentno politično vprašanje. Skupščina je bila glede vprašanja razdeljena, in to ne le po ločnici med starimi in novimi strankami, med pozicijo in opozicijo, pač pa tudi v samih strankah. Realni pogled je večini govoril, da je vojska nezamenljiv atribut nove slovenske državnosti, drugi pa so poudarjali, da nikakor ni potrebno, da diktat ene vojske zamenja diktat druge.²⁵ Rezultat prvega spopada, a tudi kriznih razmer z upadom BDP, so bila močno zmanjšana proračunska sredstva namenjena obrambi v letu 1991. Slovenija je za obrambo namenila le 40 % sredstev, ki jih je izdvajala v letu 1990 (računano v dolarjih).²⁶

Druga faza družbene razprave o obrambi se je začela z vprašanjem sprejetja zakona o obrambi in zaščiti jeseni 1990. Vprašanje se je po plebiscitnem izidu obudilo januarja 1991 in se v začetku februarja razvilo v vsebinsko daljnosežno Deklaracijo za mir. Opredeljevanje zanj je seglo tudi v predsedstvo republike, med člane vrhovnega poveljstva.²⁷ Dilemo, ali vezati nujne obrambne priprave na bodočo ustavno ureditev republike, je poskusil preseči tudi sekretar za ljudsko obrambo Janša z osebnim apelom na člane predsedstva;²⁸ po njihovem zgledu so popustili marca 1991 tudi preostali pomembni politični akterji in se zedinili o sprejemu zakona o obrambi in zaščiti in zakona o vojaški dolžnosti. Zakona sta bila sprejeta ločeno, konec marca in konec aprila 1991.²⁹

Slovenska vojska – pritisk zgodovinske odgovornosti?

Vojaška funkcija slovenske države v slovenski državotvorni zamisli in praksi ni bila prvič kamen preizkusa. Nasprotno, v povezavi s »slovenskim narodnim vzponom« je bilo prav vprašanje nacionalne vojske eno od najbolj občutljivih. Opozicijske sile so se v

23 Poročilo Ministrstva za obrambo RS o orožju, www.resnicaoorozju.si; Frangeš, *Kaj nam pa morete*, str. 50; Šurc, *Zgaga, V imenu države: Odprodaja*, str. 81–82, 83–85, 138.

24 Nekateri so govorili celo o vzorčnem ravnanju za bodoči svetovni red, v katerem bi Slovenija nakazala novo smer. Prim. *Demilitarizacija Slovenije*, str. 177; Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 404–412.

25 Repe, *Jutri je nov dan*, str. 247–248; Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 418–421.

26 Janša, *Premiki*, str. 94–99.

27 Deklaracijo za mir so podpisali trije člani predsedstva, tudi pripadnik DEMOS-a dr. Dušan Plut, predsednik stranke Zeleni Slovenije, ki je bila med najbolj vztrajnimi v konceptu demilitarizacije.

28 Janša, *Premiki*, str. 99–102.

29 UL RS 15-555, 6. 4. 1991, Zakon o obrambi in zaščiti; UL RS, 18-742, 27. 4. 1991, Zakon o vojaški dolžnosti.

Sloveniji v veliki meri izoblikovale na konfliktu z vojaškim vrhom JLA, zlasti tisti deli, ki so izvirali iz ZSMS, in Nove revije ter mirovniškega gibanja. Konflikt se je odražal v t.i. napadih na JLA ter z druge strani s problematiziranjem ustavne in dejanske vloge oboroženih sil v socialističnem režimu in prehodu v demokratičen sistem. »Priložnost za oblikovanje odgovora na slovensko vojaško vprašanje je vedno doslej zapravila politika oziroma natančnejše politiki, ki so v posameznih prelomnih obdobjih (predvsem 1919 in 1943-1945) odločali o temeljnih interesih Slovenije,« je Janez Janša pred volitvami spomladi 1990 povzel svoje in v dobršni meri tudi Demosovo stališče do nacionalnega vojstva.³⁰ Tako postavljen pogled na vojaško funkcijo bodoče slovenske države je vseboval kritiko preteklega in program prihodnosti.

Interpretacija dosežkov in ravnanja preteklih generacij nacionalne politične elite je bila seveda občutljiva le za sodobno obdobje, za opredelitve in dosežke elite, ki jo je Demos ravnokar zamenjeval; na vojaškem področju torej predvsem do odnosa do jugoslovanske vojaške ureditve in – ker je bila tradicijsko v družbi prevladujoča – partizanske vojske. A hkrati je, zaradi afirmativnega odnosa do oblikovanja nacionalne vojske, moral poiskati nove oporne točke ali vsaj preinterpretirati dotedanje. Ukvarjanje z analizo izgubljenih slovenskih priložnosti za ohranitev vojaške avtonomnosti oziroma samostojnosti je tako bilo nujen sestavni del ustvarjanja primernega okolja za novo državno vojsko.

Če pogledamo obdobje nacionalnega zedinjenja, je bilo vojaško vprašanje predvsem vprašanje vojaškega jezika, saj razen programske Zedinjene Slovenije slovenska politika do leta 1917 ni razvijala zamisli državnopravno posebne (konfederalne ali samostojne) enote. V tem oziru je bilo vojaško vprašanje res predvsem vprašanje enakopravne rabe slovenskega jezika.³¹ T.i. slovenski polki s slovenščino kot »drugim polkovnim jezikom« so takšno stanje dobro odražali, z vsemi problemi omejene rabe slovenščine v vojski.³²

Razvijanje slovenskih enot, skoraj povsem avtonomno in samostojno, konec velike vojne, je bil prvi slovenski nacionalni poskus ustvariti ob drugih državnih strukturah tudi vojaško silo, državno vojsko.³³ Država Slovencev, Hrvatov in Srbov je trajala premalo časa, da bi se njegova resnost in uspešnost pokazala v polni luči, vsekakor pa dovolj časa, da je ostal okus po lastni vojski, iz katerega se je slovenski sentiment napajal tudi v obdobju Kraljevine Jugoslavije. Ostajalo pa je vprašanje, ali slovensko (samo)dokazovanje ni bolj sledilo drugemu cilju, ne dokazovanju lastne vojaške ustvarjalnosti, pač pa nasprotovanju srbskemu izpostavljanju ekskluzivnih (vojaških) zaslug, kar je bil Slovincem očitek. Vojska Države SHS, organizirana je bila kot država, v slovenskem, hrvaškem in bosenskem delu, je po 1. decembru 1918 do pomladi 1919 hitro poniknila v enotni jugoslovanski državni vojski, ki je bila dejansko preslikana srbska vojska, le da so ji dodali element mešanja vojaških obveznikov vseh treh državotvornih narodov oz. »plemen«, s čimer so Slovenci izgubili vsako možnost rabe slovenskega jezika v vojski.³⁴

Ta enotna državna vojska Kraljevine Jugoslavije je aprila 1941 podobno hitro (za javno sodbo neslavno in ponižujoče) kot poljska, norveška, francoska, belgijska, nizozemska ali grška pokleknila pred še nezaustavljivo nemško vojsko. Kraljevina Jugoslavija je po volji štirih okupantov prenehala obstajati kot država. Inercijo ohranitve državnega ozemlja in zavesti o državni pripadnosti pa sta odrazili tudi odporniški gibanji, ki sta v prvega pol leta okupacije še zmogli moči za toleriranje in dogovarjanje. Kljub novim

³⁰ Janša, *Osamosvojena Slovenija in vojaško vprašanje*, str. 591.

³¹ Stergar, *Slovinci in vojska 1867-1914*, str. 249-251.

³² Prav tam, str. 105-113.

³³ Prim. Perovšek, *Slovenska osamosvojitev v letu 1918*; Švajncar, *Slovenska vojska 1918-1919*.

³⁴ Prim. Bjelajac, *Jugoslovensko izkustvo sa multietničkom armijom*; Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS 1919-1921*.

državnim mejam in izolaciji posameznih okupacijskih con se je presenetljivo enotno in z le z malo nasprotovanja Komunistična partija Jugoslavije vzpostavila kot vodstvo levega, protifašističnega in hkrati nacionalnega odporniškega gibanja. Slovensko odporniško gibanje je za idejno osnovo poleg antifašističnega koncepta uporabilo tudi občutje nacionalne ogroženosti. Odporniško gibanje je postalo, kar se njegove idejne konstrukcije tiče, dejansko tudi nacionalno osvobodilno gibanje. In ne le nacionalno, pač pa tudi državotvorno; iz svojih posebnih razlogov si je na vso moč prizadevalo, da bi ustvarilo vsaj osnovo nove in delujoče državne organizacije, ki se je jeseni 1943 izoblikovala v federalni obliki ureditve.³⁵ V tem okviru je imela svojo skoraj osrednjo vlogo predvsem oborožena sila. Čeprav bi jo tedaj težko označili kot vojsko, je vodstvo odporniškega gibanja že jeseni 1941 postavilo, da je slovenska partizanska vojska osnova za nacionalno (državno) vojsko in da je poseben del nove jugoslovanske vojske.³⁶ Takšno stanje je obveljalo, z velikim trudom, izgubami in tudi za ceno občasnih nesporazumov z osrednjim vodstvom, do jeseni 1943, ko je prišlo do podrobnejših opredelitev bodoče državnosti v obliki federalnega statusa, a vzporedno tudi do erozije vojaških pristojnosti slovenskega odporniškega vodstva. Dogovorjena federalna ureditev je anticipirala – tudi zaradi ciljev utrditve in zavarovanja oblasti KPJ – eno, ne pa nujno enovito državno vojsko. Jeseni 1944 je bila slovenska partizanska vojska samostojen del jugoslovanske vojske le še po imenu in zaradi realnosti razporeditve daleč za fronto. Ustanovitev Jugoslovanske vojske 1. marca 1945 pa je slovensko partizansko vojsko določila le še za teritorialni del vojske Demokratične federativne Jugoslavije, katere udarna moč so postale štiri armade, ki so prodirale v smeri proti severozahodu države, s cilji, ki so segli še čez državne/etnične meje.³⁷ Končna mimodobna preureditev Jugoslovanske vojske julija 1945 in njena umestitev v državni sistem oblasti je to dejstvo le še potrdila. Solze Borisa Kidriča ob spoznanju posledic integracije vojske so se tedaj že posušile, tisto zaradi česar je tako močno čustvoval februarja 1945, pa se je uresničilo – izginila je vsaka sled avtonomnega ali posebnega položaja slovenske partizanske vojske, slovenski jezik v vojaški rabi je v nekaj mesecih spet poniknil.³⁸

Zato niti ne čudi, da je znova in znova med različnimi nacionalno občutljivimi v monopolni in monolitni politični strukturi občasno nastopilo zadovoljstvo zaradi drobtin, pridobljenih na vojaškem polju; od nazivno enakopravne slovenščine kot jeziku poveljevanja (ustava 1963) do oblikovanja (neo)partizanskih enot kot dopolnilnih enot v okviru JLA in končne ustanovitve teritorialnih obramb na ravni republik leta 1974 (štabov za SLO od leta 1968). Slovenska republiška oblast je priložnost izrabila kot je najbolj mogla, vzela jo je celo tako resno, da si je povzročila težave, ki so se v obliki sumničenj, kaj dejansko hoče Slovenija, vlekli vse do obdobja osamosvajanja. Bili so tudi podrast, na kateri se je razvila nova faza zaostritve z jugoslovanskim vojaškim vrhom, ki je v kriznih osemdesetih deloval vedno bolj kot osamosvojeni del zvezne oblasti. Teritorialna obramba v Socialistični republiki Sloveniji je za slovensko oblast delovala kot nadomestek nacionalne vojske (skupaj s slovensko partizansko vojsko kot tradicijskim osrednjim elementom) in jo je kot tako tudi implicitno postavljala, ne le politični vrh slovenskega liberalizma, pač pa tudi voditelji 'svinčenih' časov. Uvedeno je bilo poveljevanje v slovenskem jeziku, struktura se je vedno bolj povečevala, vse do 84.000 pripadnikov (okoli 45 % vseh vojaških obveznikov v Sloveniji), republika je vztrajala je pri njenem

35 Prim. Ferenc, *Ljudska oblast na Slovenskem*, 1., 2., 3.

36 *DLRS*, 1, 40, Odlok SNOO 16. 9. 1941.

37 Guštin, *Vloga in pomen oborožene sile v NOB*, str. 472–475; Guštin, *Vojaška organizacija slovenskega prostora*, str. 323–326; prim. Vodušek-Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946*.

38 Prim. Guštin, *Vloga in pomen oborožene sile v NOB*, str. 476–477.

financiranju, opremljanju, vajah.³⁹ Tudi zato so težko sprejeli armadno preurejanje statusa teritorialnih obramb ob spremembi obrambne doktrine in reorganizaciji vojske v letih 1987-1989. Teritorialne obrambe so z ustanovitvijo štirih vojaških območij izgubile velik del prejšnje dejanske samostojnosti, enako tudi njeni vrhovni poveljniki (delila sta si ga predsedstvo SFRJ in predsedstva republik). Prizadeta je bila torej tudi velika večina republiške oblastne strukture, v razumevanju TO kot republiške vojske pa je zazijala še večja luknja. Boj za ohranitev čim večje samostojnosti TO je postal del »ustavobraniteljstva«, obrambnega prizadevanja preprečiti neokomunistično in centralizirajočo smer političnih sprememb, ki jih je narekovala zlasti srbska stran pod vodstvom Slobodana Miloševića.

To pot bo drugače!

Ko se je konec leta 1989 opozicija izoblikovala in v volilne namene povezala v Demokratično opozicijo Slovenije (DEMOS), je eno od nujnih političnih vprašanj postalo tudi vprašanje vojske – najprej kot vprašanje, kakšno naj bo mesto in vloga vojske v novem demokratičnem sistemu in kakšne pristojnosti naj ima v njem (konkretna JLA) vojska. Realen odgovor na to je bila zahteva po depolitizaciji vojske, »umiku v kasarne«, odgovor na nove varnostne razmere ob razpadu dvopolnega hladnovojnega koncepta pa demilitarizacija, prizadevanje za mir in nevtralnost. Toda Demosov koncept samostojne države (osamosvojitve z možnostjo konfederacije ali neodvisne države) je v vsej širini razprl tudi vprašanje oboroženih sil slovenske države. Pravzaprav je Demosov program izhajal iz osnovnega občutja o »slovenski vojaški kastriranosti«⁴⁰ in hkrati iz koncepta nevtralizacije JLA, torej 'normalizacije' vojaškega v družbi. Teritorialna obramba opozicijskih strank ni zadovoljevala, niti je niso (povsem?) prepoznavale kot slovensko vojsko.

Demosov volilni program je glede vojaškega vprašanja moderiral predvsem Janez Janša (eden od vodilnih v Slovenski demokratični zvezi), ki se je z vojaškimi vprašanji ukvarjal ne le kot politik, pač pa tudi prej, kot strokovnjak (zaključil je visokošolski študij SLO). Koncept, ki ga je podprl Demos, je predvidel (časovno še neopredeljeno) ustanovitev slovenske vojske. Slovenski državljani bi morali vojaško obvezo služiti doma, na ozemlju Slovenije; do demilitarizacije, ki jo je podpiral, pa se je opredelil kot do relativne vrednosti – ko bo dosežena združena Evropa.⁴¹ Letak »Demos za slovensko vojsko« je koncept povzel v dveh točkah; kot kritiko ravnanja JLA in poudaril zahtevo po formiranju nacionalne (državne) slovenske vojske.⁴² Toda hkrati je bila v programu Demosa predvidena tudi demilitarizacija, najbrž na podlagi vztrajanja Zelenih Slovenije, za katere je to bilo eno od ključnih programskih vprašanj.⁴³ Še novembra 1990 je tudi sekretar za ljudsko obrambo Janša javno potrdil, da stoji za konceptom demilitarizacije, le da ni izvedljiva v tedanjih razmerah. Če upoštevamo, da je med pripravami na plebiscitno odločitev 17. decembra 1990 slovenski državni vrh (iz vrst Demosa) demonstrativno pokazal, da razpolaga z oboroženo silo in ob tem enako demonstrativno pokazal nova orožja, je seveda vidna zadrega Demosa pri vprašanju oblikovanja slovenske vojske. Resnost te dileme pa je kmalu upadla, saj so demobilizacijo odrinili v ugodnejšo prihodnost, hkrati pa je zagotovitev obrambne sposobnosti in s tem vojaška sila slovenske države dobila polno veljavo s stalnimi zaostritvami, ki so se začele takoj po novem letu 1991 s prizadevanji

39 Bolfek, *Teritorialna obramba 1968-1990*; Bolfek, *Teritorialna obramba kot vojaška organizacija*.

40 Pesek, *Osamosvojitve*, str. 395.

41 Janša, *Osamosvojena Slovenija in vojaško vprašanje*, str. 591-593. Članek je bil objavljen marca 1990, torej odraža stališča iz začetka leta 1990.

42 Pesek, *Osamosvojitve*, str. 324.

43 Prim. Pesek, *Osamosvojitve*, str. 418.

predsednika predsedstva SFRJ Jovića, da bi uvedel izredne razmere. Ob teh zaostritvah se je Slovenija tesneje povezala s Hrvaško, da bi se skupaj uspešneje branili pred možno intervencijo; pri povezovanju so prednjačili prav odgovorni za varnost in obrambo.⁴⁴

Princip oboroženega odpora možnemu posredovanju JLA je bil dokončno dogovorjen 13. maja 1991 na sestanku razširjenega predsedstva republike. Sestanek je imel sicer povod v zaostritvi zaradi priprav Slovenije na služenje vojaškega roka v TO in zahtev vojaških oblasti za izročitev nabornih evidenc.⁴⁵ Na dveh sestankih se je najprej razširjeno predsedstvo sestalo z vodilnim kadrom milice in TO, da so operacionalizirali dokument *Možne variante za razdružitve z obrambnega vidika*, ki ga je pripravil Janša, nato pa je v ožjem krogu pregledalo še pomanjkljivosti in potrebne ukrepe. Dva dni pozneje je predsedstvo sprejete sklepe še uradno potrdilo na svoji 37. seji.⁴⁶ Odtlej so bile obrambne priprave predvsem priprave na zelo verjetno uporabo oboroženih sil čez dober mesec, saj je že bilo dogovorjeno, da bo razglasitev neodvisnosti sprejeta nekaj dni pred 26. junijem, nato pa je bil za datum osamosvojitve določen 25. junij 1991. Izjema med sistemskimi vojaškimi ukrepi je bila le naslednja stopnja reorganizacije TO – ukinitve občinskih štabov TO in ustanovitev manjšega števila območnih štabov 1. maja 1991. Kakor je bila s stališča prehoda v novo vojsko ta poteza razumljiva, pa je nerazumljiva s stališča obrambne pripravljenosti, saj je reorganizacija povzročila nestabilnost organizacije (občinski štabi so bili hrbtenica organizacije TO vseh dvajset let njenega obstoja), spremembe v poveljniškem kadru v nevarnem trenutku, nezadovoljstvo med člani občinskih štabov in, kar se je pokazalo med oboroženim spopadom, poslabšanje kvalitete poveljevanja enotam.⁴⁷

»Obranili domovino«

Republika Slovenija je bila manj kot 24 ur po tem, ko je postala neodvisna država, prisiljena sprejeti odločitev o obrambi svoje neodvisnosti. Premiki vojaških enot JLA proti mejam so se začeli že pred uradno proslavo neodvisnosti. Generalpolkovnik Konrad Kolšek, poveljnik 5. vojaškega območja, je dan nato predsedniku Izvršnega sveta (sic!) sporočil, da bodo enote pod njegovim poveljstvom zavarovale mejo in prevzele mejne prehode.⁴⁸ Že deloma aktivirani obrambni sistem neodvisne države je začel delovati za to, za kar je bil tudi ustvarjen – za obrambo neodvisnosti države.⁴⁹ Vsa prizadevanja za vzpostavitev delujočega in kolikor toliko učinkovitega obrambnega sistema so dobila svoje globoko upravičenje, tudi v očeh do tedaj kritične javnosti, čeprav podpora uporabi sile tudi ni bila povsem enoglasna. Uspeh slovenskih obrambnih sil v vojni je za nekaj časa pomiril različne poglede o mestu in vlogi vojske v državni strukturi neodvisne Republike Slovenije. Ustava, sprejeta po koncu trimesečne »zamrznitve« in ob mednarodnem priznanju nove države, je vojsko opredelila kot konstitutiven element države, odvzela pa ji je, vsaj eksplicite, nalogo posredovanja pri obramboi notranjega družbenega reda, kar je še bilo predvideno v osnutku in predlogu ustave. Upanje Janeza Janše, da slovenska politika tretjič v nacionalni zgodovini ne bo zapravila priložnosti obdržati nacionalno

⁴⁴ Prim. Guštin, *Slovenija saveznica Hrvatske*, str. 91–99.

⁴⁵ Pesek, *Osamosvojitve*, str. 344, 447–448; Repe, *Jutri je nov dan*, str. 277. Dokumenti in pričevanja se še vedno nekoliko razlikujejo o številu sej in njihovi vsebini.

⁴⁶ Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi, II*, zapisnik 37. seje Predsedstva RS 15. 5. 1991, str. 360.

⁴⁷ Arhiv MORS, odredba o ustanovitvi štabov in zavodov TO RS 24. 4. 1991. Prim. Lesjak, *Na robu*, str. 29–31.

⁴⁸ Kolšek, *Spomini*, str. 323.

⁴⁹ Prim. Švajncar, *Obranili domovino*; Kladnik (et al), *Vojaška obramba Slovenije : 1990-1991*.

vojsko,⁵⁰ se je uresničilo, vendar je bila slovenska politika kmalu prisiljena spoznati, da je umetnost ravnanja z vojsko enako, če ne še bolj zahtevna kot njeno ustvarjanje.

Povzetek

DAMIJAN GUŠTIN

Oborožene sile v prelomnem trenutku – obramba neodvisne Slovenije junija 1991 : nacionalna obramba – dosežek samostojne slovenske države?

Slovensko državno in politično vodstvo se je še kako zavedalo, da je obramba države ena od temeljnih pravic in dolžnosti držav v mednarodni skupnosti. Tega se ni začelo zavedati šele po uspelem plebiscitu decembra 1990, ko je najavilo, da bo Slovenija v pol leta razglasila neodvisnost. Tako močno se je tega zavedalo tudi zato, ker je vodilna elita predvidevala veliko verjetnost posredovanja zveznih oblasti tudi z vojaško silo, zlasti zaradi vedno bolj samostojnega nastopanja vodstva JLA, ki se je zavzemalo za ohranitev države s silo. Hkrati je morala večino kontur sile, s katero naj bi branila svojo neodvisnost, šele vzpostaviti. Okoliščine, v katerih je osamosvajanje potekalo, pa so terjale odmerjeno in premišljeno uresničevanje zamisli o vzpostavitvi državne vojske, tako zaradi enovitega in dokaj centraliziranega obrambnega sistema v SFR Jugoslaviji, katerega del je bila tudi Teritorialna obramba RS, kot tudi zaradi ostrega nasprotovanja vojaškega vrha JLA vsaki potezi, ki bi vodila do »republiških vojsk« in bi seveda Sloveniji in Hrvaški dajala v roke kakršnokoli realno oboroženo silo. Legalizem, ki je bil temeljno vodilo slovenskega osamosvajanja, je bilo na vojaškem področju težko uresničevati. Kljub temu si je slovenska federalna država jeseni 1990 ustavno dodelila kompetence v vodenju in poveljevanju Teritorialni obrambi in poskušala določiti okvire služenju vojaškega roka na ozemlju Slovenije. Spomladi 1990 je z ustavnim aktom dejansko prenehala pošiljati obveznike na služenje vojaškega roka v JLA in uredila služenje v okviru TO RS. Glede na okoliščine je prevzela kot osnovo bodoče vojske RS Teritorialno obrambo, ta se je vsaj v nekaterih smereh razvijala v državno vojsko (reorganizacija, upravne pristojnosti republiškega sekretariata za ljudsko obrambo, vrhovno poveljstvo, poveljevalna linija v štirih ravneh). Snovanje obrambnih ukrepov je teklo vzporedno z družbeno diskusijo o strateški opredelitvi vojske v slovenski državi. Konceptu vzpostavljanja državne vojske je stal nasproti koncept države brez vojske oziroma proces demilitarizacije. Procesu strateškega oblikovanja razmerja do vojske in obrambnih priprav nista vedno sovpadala, kar je povzročalo dodatne težave tudi v državni eliti. Toda razglasitev neodvisne države dan pred iztekom zadanega šestmesečnega roka je Slovenija dočakala s preoblikovano Teritorialno obrambo, ki je, skupaj z drugimi gradniki obrambe, uspešno prenesla vojaški spopad nizke intenzivnosti in v njem paralizirala poseg vojaškega in političnega vrha Jugoslavije.

Viri in literatura

Objavljeni viri

Cerar, Miro, Perenič, Gorazd (ur.), *Nastajanje slovenske ustave : izbor gradiv Komisije za ustavna vprašanja 1990-1991*, I. zvezek. Ljubljana: Državni zbor RS, december 2001.

⁵⁰ Janša, *Osamosvojena Slovenija in vojaško vprašanje*, str. 591.

Poročilo Ministrstva za obrambo RS o orožju za Teritorialno obrambo in policijo, uvoženem od junija 1991 do decembra 1992, www.resnicaoorozju.si.

Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, Knjiga 1. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1961.

Repe, Božo (ur.), *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. II, Slovenci in federacija*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003.

Uradni list Republike Slovenije, 1990, 1991.

Časopisni viri in strokovne publikacije

Janša, Janez, Zvonar, Darka, Zakaj potrebujemo Slovenci svoj meč : zamisel o samostojni slovenski vojski. *Večer*, 46, 10. 3. 1990, št. 58, str. 21.

Janša, Janez, Osamosvojena Slovenija in vojaško vprašanje : (skica za reševanje vojaškega vprašanja osamosvojene Slovenije). *Nova revija*, mesečnik za kulturo, 9, 1990, št. 95, str. 591–593.

Švanjcer, Janez J., Bodoča slovenska vojska. *Naša obramba*, št. 1, 1991, str. 5.

Monografije

20. obletnica Manevrske strukture Narodne zaščite : zbornik prispevkov in razprav. Ljubljana: Združenje Sever, INZ, Slovenska vojska, 2011.

Bjelajac, Mile, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom : 1918-1991*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 1999.

Bjelajac, Mile, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca : 1918-1921*. Beograd: Narodna knjiga, 1988.

Bolfek, Boris, *Teritorialna obramba kot oblika vojaške organizacije*, magistrsko delo. Ljubljana: Univ. v Ljubljani, Fak. za družbene vede, 2010.

Bolfek, Boris, *Teritorialna obramba 1968-1990*, magistrsko delo. Ljubljana: Univ. v Ljubljani, Filozofska fak., Oddelek za zgodovino, 2009.

Conforti, Benedetto, *Mednarodno pravo*, 6. izdaja. Ljubljana: FDV, 2005.

Čepič, Zdenko (et al), *Prikrita modra mreža : organi za notranje zadeve Republike Slovenije v projektu MSNZ leta 1990*. Ljubljana: INZ, ZPVD Sever, 2010.

Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost, zbornik. Ljubljana: ZPS, 1991.

Ferenc, Tone, *Ljudska oblast na Slovenskem : 1941-1945*, 1 Država v državi, 2 Narod si bo pisal sodbo sam, 3 Mi volimo. Ljubljana. Borec: Partizanska knjiga, Mladika, 1985, 1987, 1991.

Frangež, Matjaž, *Kaj nam pa morete! : od trgovine z orožjem do Depale vasi*. Ljubljana: samozaložba, 2007.

Janša, Janez, *Premiki : obramba slovenske države*. Ljubljana: MK, 1992.

Kladnik, Tomaž (et al), *Vojaška obramba Slovenije : 1990-1991*. Ljubljana: Defensor, 2011.

Kolšek, Konrad, *Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji 1991*. Maribor: Obzorja, 2001.

Lesjak, Janez, *Na robu : Ljubljanska pokrajina med osamosvajanjem*. Ljubljana: Modrijan, 2011.

Lešnik, Herbert, *Formiranje in delovanje Učnega centra Pekre (1990-1991)*, diplomsko delo. Ljubljana, 2003.

Morgenthau, Hans J., *Politika med narodi : borba za moč in mir*. Ljubljana: DZS, 1995.

Perovšek, Jurij, *Slovenska osamosvojitev v letu 1918 : študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Modrijan, 1998.

- Pesek, Rosvita, *Osamosvojitve Slovenije : ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?*. Ljubljana: Nova revija, 2007.
- Repe, Božo, *Jutri je nov dan : Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan, 2002.
- Slovenska osamosvojitve 1991 : pričevanja in analize : simpozij Brežice 21. in 22. junij 2001*, zbornik. Ljubljana: Državni zbor RS, ZZDS, 2002.
- Stergar, Rok, *Slovenci in vojska, 1867-1914 : slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino FF v Ljubljani, 2004.
- Šurc, Matej, Zgaga, Blaž, *V imenu države : trilogija*, Prva knjiga, Odprodaja. Ljubljana: Sanje, 2011.
- Švajncar, Janez J., *Slovenska vojska 1918-1919*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990.
- Švajncar, Janez J., *Obranili domovino : teritorialna obramba Republike Slovenije v vojni za svobodno in samostojno Slovenijo 1991*. Ljubljana: Viharnik, 1993.
- Vodušek-Starič, Jerca, *Prevzem oblasti 1944-1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Začelo se je v Pekrah – : ob desetletnici pekrskih dogodkov in vojne za samostojno Slovenijo*. Maribor: Mestna občina, Muzej narodne osvoboditve, 2001.

Razprave

- Grizold, Anton, Nacionalno varnostni ustroj Slovenije. *Teorija in praksa*, družboslovna revija, 28, 1991, št. 7, str. 859–864.
- Grizold, Anton, Obrambni sistem republike Slovenije : stanje in perspektive nadaljnjega razvoja. *Zbornik strokovno znanstvenih razprav*, Ljubljana, MNZ RS, 1991, str. 161–181.
- Guštin, Damijan, Teritorialna obramba - vojaška potreba in politični projekt 1968 : 1988. Čepič, Zdenko (ur.), *Slovenija - Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*. Ljubljana: INZ, 2010, str. 279–294.
- Guštin, Damijan, Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslovenskom državom (od »nenačelne koalicije« do raspada vojnog saveza 1989-1991). *Časopis za suvremenu povijest*, 40, 2008, št. 1, str. 85–104.
- Guštin, Damijan, Vojaškopolično dogajanje v jugoslovanski krizi in osamosvojitvi Slovenije. *Slovenska osamosvojitve 1991 : pričevanja in analize : simpozij Brežice 21. in 22. Junij 2001*, zbornik. Ljubljana: Državni zbor RS, ZZDS, 2002, str. 191–214.